

**ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ
Γ' ΤΑΞΗΣ ΗΜΕΡΗΣΙΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ
ΤΕΤΑΡΤΗ 3 ΙΟΥΝΙΟΥ 2026
ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑ:
ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΘΕΜΑΤΩΝ**

A1.a

1. Σωστό

2. Λάθος

A1.β. i) Η αντωνυμία «αὐτοῖς» αναφέρεται στους εμπρόθετους « ἐν τοῖς συναλλάγμασι» και « ἐν τοῖς δεινοῖς» «περὶ τὰς ἐπιθυμίας» καὶ τὰ «περὶ τὰς ὀργάς».

ii) Η αντωνυμία «τούτων» αναφέρεται στη λέξη « τὰς ἐνεργείας»

B1.

Ο Αριστοτέλης υποστηρίζει ότι οι ηθικές αρετές είναι επίκτητες. Στο απόσπασμα «Μαρτυρεῖ ... ἀγαθοὶ ἢ κακοὶ» προσθέτει ένα νέο επιχείρημα για να ενισχύσει την άποψή του δείχνει ότι η αρετή είναι προϊόν εθισμού και η ποιότητά της εξαρτάται από την ποιότητα του εθισμού που την προκαλεί. Η δημιουργία και ο εκφυλισμός της επίκτητης ιδιότητας προκύπτουν από αντίστοιχους λόγους και ποιότητα εθισμού. Έτσι για συγκεκριμένους λόγους και με την κατάλληλη άσκηση οι άνθρωποι κατακτούν την αρετή και ακριβώς για τους αντίθετους λόγους και με την ακατάλληλη άσκηση η αρετή εκφυλίζεται. Ο Αριστοτέλης εννοεί μάλλον μια διαδικασία «δόμησης» και «αποδόμησης» της αρετής ενισχύοντας τη θέση του για τον επίκτητο χαρακτήρα της.

Θεμελιώδης η αντίθεση γένεσις δηλαδή ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ ὄν (η μεταβολή από την ανυπαρξία στην ύπαρξη ενός όντος) - φθορά δηλαδή ἐκ τοῦ ὄντος εἰς τὸ μὴ ὄν (η μεταβολή ενός όντος από την ύπαρξη στην ανυπαρξία) στην Αριστοτελική φιλοσοφία. Η φυσική διαδικασία είναι μονόδρομη· γένεση-αύξηση - τελείωση - παρακμή - φθορά. Αυτή είναι η βασική ιδέα στη φιλοσοφία του τέλους που βασίζεται στα δεδομένα της εμπειρίας (έργο του Αριστοτέλη έχει τον τίτλο Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς).

Στην ενότητα θέλει να υπογραμμιστεί ότι όχι τόσο η γένεση όσο η φθορά κάθε αρετής έχει την ίδια αρχή και γίνεται με τα ίδια μέσα. Εκείνο επομένως που έχει σημασία είναι η ποιότητα των ενεργειών του ανθρώπου, οι καλοί ή οι κακοί τρόποι συμπεριφοράς που διαμορφώνουν και τις ηθικές αρετές. Επισημαίνεται για μια ακόμη φορά με επαγωγικό τρόπο η σημασία της άσκησης που επαναλαμβάνει την εγύργεια και δημιουργεί εθισμό.

Η απόκτηση μιας δεξιότητας προϋποθέτει την εξάσκηση του ανθρώπου σε αυτήν. Αν κάποιος αποφάσιζε να γίνει οικοδόμος, η άσκησή του δεν μπορεί παρά να αφορά στην οικοδομική τέχνη. Το ίδιο και για όποιον θέλει να γίνει κιθαριστής. Είναι όμως η ποιότητα της εξάσκησης που προηγείται εκείνη η οποία θα καθορίσει την ποιότητα της αποκτημένης δεξιότητας. Θα γίνουμε λοιπόν ηθικά ενάρετοι, μόνο αν εξασκηθούμε σε ηθικά ενάρετες πράξεις σύμφωνα με τους κανόνες της τέλει αρετής.

Τα παραδείγματα του κιθαριστή και του οικοδόμου διαφοροποιούνται σ' αυτή την ενότητα με την προσθήκη των επιρρημάτων εὖ και κακῶς, τη σημασία δηλαδή της καλής («εὖ») και της κακής («κακῶς») άσκησης στην ποιότητα κάθε επίκτητης ιδιότητας.

Ὡς τέχνη ὀρίζεται τὸ σύνολο γνώσεων και δεξιοτήτων που επιτρέπουν στον συγκεκριμένο κάτοχό τους να παράγει μορφές, τεχνικά δημιουργήματα. Υπό αυτή την έννοια, δηλώνει ο Αριστοτέλης, η τέχνη μιμείται τη φύση· κοινός παράγοντας που τις συνδέει είναι η ύπαρξη κάποιας δημιουργικής λογικής. Έτσι, τεχνίτης δεν είναι μόνο ο καλλιτέχνης αλλά γενικότερα ο δημιουργός, και προϊόντα της τέχνης όχι μόνο τα καλλιτεχνικά έργα αλλά όλα τα δημιουργήματα του τεχνίτη.

Τονίζεται έτσι η σημασία της ορθής άσκησης που κατευθύνεται από τη διδασκαλία προκειμένου το άτομο να αναπτύξει με επιτυχία τις δεξιότητές του στις τέχνες. Ο Αριστοτέλης παρατηρεί ότι υπάρχει καλή και κακή άσκηση, οι τέχνες έχουν κανόνες που διδάσκονται. Επομένως η άσκηση αυτή καθαυτή δεν είναι αρετή, αλλά πρέπει να γίνεται με γνώση και εφαρμογή των κατάλληλων κανόνων. Χρειάζεται επομένως διδάσκοντες και διδασκαλία πρακτικών κυρίως κανόνων.

Η άσκηση προϋποθέτει διδασκαλία και αυτή είναι έργο του δασκάλου στη διεργασία με την οποία συντελείται η ηθική διαμόρφωση. Συγκεκριμένα, με τη χρήση ενός σύνθετου υποθετικού λόγου ως προς την απόδοση, όπου εναλλάσσεται η αρνητική με την καταφατική διατύπωση προσπαθεί να επισημάνει τον ρόλο της άσκησης και του δασκάλου για την απόκτηση της ηθικής αρετής. Η αναγκαιότητα (έδει) του δασκάλου και της διδασκαλίας δηλώνει με σαφήνεια τη δυνατότητα διαμόρφωσης του ήθους των πολιτών και τελικά τον επίκτητο χαρακτήρα των ηθικών ιδιοτήτων. Αν αυτές οι ιδιότητες προέκυπταν τυχαία με τη γέννηση του ανθρώπου, ο ρόλος της εκπαιδευτικής διαδικασίας θα περιοριζόταν μόνο στη μετάδοση γνώσεων. Ο δάσκαλος λοιπόν διαμορφώνει το πλαίσιο άσκησης, εθισμού για τον ασκούμενο προς την ηθική αρετή, όπως ο νομοθέτης δίνει τις κατευθυντήριες γραμμές μέσω των νόμων προκειμένου να διαπλάσει «αγαθούς πολίτες» εθίζοντας τους στην ηθική πράξη. Ο ρόλος του δασκάλου είναι να διδάσκει στους μαθητές του τους κανόνες της αρετής, να τους καθοδηγεί σωστά στην εφαρμογή των κανόνων αυτών, υποδεικνύοντας τι είναι σωστό και τι λάθος. Διδασκαλία, επομένως, δεν σημαίνει απλώς μετάδοση κάποιων θεωρητικών γνώσεων, αλλά κυρίως καθοδήγηση του μαθητή στην επανάληψη συγκεκριμένων τρόπων συμπεριφοράς, μέχρι αυτοί να αποτελέσουν μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα του. Η επιτυχία του έργου συνδέεται με την αποτελεσματικότητα της διδασκαλίας.

Επομένως, καταλήγουμε και πάλι στο συμπέρασμα ότι οι ηθικές αρετές δεν είναι έμφυτες, αφού στην αντίθετη περίπτωση ο ρόλος του δασκάλου θα ήταν μάταιος. Αντίθετα, οι ηθικές αρετές κατακτώνται με τη σωστή άσκηση, με τη διαρκή επανάληψη ηθικών πράξεων.

B2.

Ο Αριστοτέλης δίνει κοινωνικό χαρακτήρα στην αρετή. Αυτό προκύπτει απ' το ότι τόσο η αρετή της δικαιοσύνης όσο και της σωφροσύνης και της πραότητας σχετίζονται με τις καθημερινές δραστηριότητες του ανθρώπου, αντανakλούν στον κοινωνικό περίγυρο και ρυθμίζουν τις διαπροσωπικές μας σχέσεις. Η κοινωνία είναι άλλωστε αυτή που θα κρίνει και θα αξιολογήσει ποια πράξη ή ποιος άνθρωπος είναι ηθικός. Ο Αριστοτέλης αναφέρεται σε περιπτώσεις της καθημερινής ζωής, παραθέτοντας και άλλα επιχειρήματα για τη σχέση ηθικής αρετής και ηθικής πράξης: ο δίκαιος ή άδικος τρόπος συναλλαγής καθιστά τους ανθρώπους αντίστοιχα δίκαιους ή άδικους· η όλη δηλαδή κοινωνική μας συμπεριφορά, ο τρόπος με τον οποίο ρυθμίζουμε τις σχέσεις με τους συνανθρώπους μας, αποτελεί κριτήριο για το αν θα γίνουμε δίκαιοι ή άδικοι. Είναι χαρακτηριστικό ότι η αρετή του Αριστοτέλη προσδιορίζεται σε σχέση με τους άλλους, έχει δηλαδή σαφώς κοινωνικό χαρακτήρα. Ο Αριστοτέλης, προβαίνοντας στην παρουσίαση παραδειγμάτων από την καθημερινή ζωή υπογραμμίζει ότι η απόκτηση των αρετών γίνεται με τον εθισμό και η ποιότητά τους εξαρτάται από την ποιότητα του εθισμού. Αναφέρεται στην αρετή της δικαιοσύνης η οποία επηρεάζει τις κοινωνικές σχέσεις των ανθρώπων «πράττοντες γάρ τὰ ἐν τοῖς συναλλάγμασι τοῖς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους γινόμεθα οἱ μὲν δίκαιοι οἱ δὲ ἄδικοι».

Νόμος: Αποτελεί πάγια αντίληψη των αρχαίων Ελλήνων ότι ο νόμος δεν αποβλέπει απλώς στην αποτροπή και τιμωρία των παραβατικών συμπεριφορών, αλλά παιδαγωγεί διά βίου τους πολίτες και τους οδηγεί σε επαινετές συμπεριφορές. Αυτή είναι και η θέση του Αριστοτέλη: ὁ νομοθέτης οὐκ ἔα τὰ φαῦλα πράττειν, τὰ δὲ καλὰ καὶ σπουδαῖα κελεύει (Ἠθικὰ Μεγάλαι, 1.9.9.2 3, 1187a14 15). Με αυτό τον τρόπο ο νόμος λειτουργεί ως ισχυρός παράγοντας ενότητας και συνοχής μέσα στην κοινωνία.

συναλλάγματα: όλων των μορφών οι συναλλαγές, συμβόλαια, συμφωνίες, πρωτίστως οι οικονομικές. Αυτού του είδους οι σχέσεις των συμπολιτών μεταξύ τους δεν είναι για τον Σταγειρίτη ένα επιμέρους ή περιορισμένης σημασίας ζήτημα μέσα στην κοινωνία. Είναι η συγκεκριμενοποίηση της αλλαγής, της ανταλλακτικής σχέσης μεταξύ των συμπολιτών. Και η σχέση αυτή είναι ιδρυτική και συστατική για την κοινωνία. Επιτυγχάνεται, κατεξοχήν, με τον εξισωτικό για τα προϊόντα και τις υπηρεσίες ρόλο του νομίσματος (χρήματος). Βλ. Ήθικα Νικομάχεια 1133b17-18: οὔτε γὰρ ἂν μὴ οὕσης ἀλλαγῆς κοινωνία ἦν, οὐτ' ἀλλαγὴ ἰσότητος μὴ οὕσης, οὐτ' ἰσότης μὴ οὕσης συμμετρίας [: γιατί αν δεν υπήρχε ανταλλαγή, δεν θα υπήρχαν σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων ούτε ανταλλαγή θα υπήρχε, αν δεν υπήρχε ισότητα ούτε ισότητα, αν όλα τα αγαθά δεν μπορούσαν να μετρηθούν με ένα κοινό μέτρο –μετάφραση Δ. Λυπουρλής]. Κατά προέκταση, τα συναλλάγματα είναι ένα σημαντικό πεδίο ανάπτυξης και εμφάνισης ηθικών σχέσεων.

Ο τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι μαθαίνουν να συναλλάσσονται, αυτός καθορίζει και την ποιότητα του χαρακτήρα τους ως προς αυτό. Αν μαθαίνουν να είναι δίκαιοι στις συναλλαγές τους, γίνονται δίκαιοι, αν όχι, άδικοι. Η διαμόρφωση του ήθους γίνεται υπόθεση του ίδιου του ανθρώπου, ο οποίος και έχει την ευθύνη των πράξεων του

Στο παράλληλο κείμενο ο καθηγητής Σταθόπουλος συσχετίζει τη δικαιοσύνη με την κοινωνική αλληλεγγύη («ο φιλόλληλος και κοινωνικός χαρακτήρας») και θεωρεί ότι αποτελεί μια κοινωνική αρετή «αρετή προς ἕτερον» που συνδέεται με την «επιείκεια», δηλαδή την κατανόηση της οπτικής των άλλων και την ενσυναίσθηση. Η συμπεριφορά του ατόμου παρουσιάζεται ως έκφραση της δικαιοσύνης, της επιείκειας και της κοινωνικής αλληλεγγύης. Η δίκαιη συμπεριφορά απαιτεί και την ενεργή «στήριξη του άλλου» και την εκπλήρωση του «χρέους της κοινωνικής αλληλεγγύης», όπως ορίζει η αντίστοιχη διάταξη του Συντάγματός μας. Η δικαιοσύνη είναι κοινωνική αξία που καθορίζει την ανθρώπινη συμπεριφορά και συμβάλλει στην αρμονική συμβίωση των πολιτών. Επιπλέον, ο ομιλητής διευρύνει τη δίκαιη συμπεριφορά σε κάθε σύγχρονη ανθρώπινη δραστηριότητα («προσωπικές, κοινωνικές, ακαδημαϊκές, επαγγελματικές ... ατομικές ή συλλογικές, σχέσεις») καθώς επεκτείνεται και στην έμπρακτη στήριξη του και να αφορά κάθε είδους ανθρώπινη σχέση, ατομική ή συλλογική. Καταλήγοντας, η συμπεριφορά και οι επιλογές του ατόμου στα πεδία της ανθρώπινης πράξης διαμορφώνουν τον ηθικό χαρακτήρα του και ρυθμίζουν τις σχέσεις με τους συμπολίτες και με το κράτος, με βάση τους ισχύοντες νόμους.

Κεντρικό κοινό σημείο και στο κείμενο αναφοράς και στο παράλληλο κείμενο είναι ο κοινωνικός και πολιτικός χαρακτήρας της δικαιοσύνης και η σημασία της ανθρώπινης πράξης για τη διαμόρφωση του χαρακτήρα και των κοινωνικών σχέσεων. Διαφορά αποτελεί το ότι ο Αριστοτέλης εστιάζει στον εθισμό και στη διαμόρφωση των ηθικών αρετών τονίζοντας την οικονομική διάστασή της αρετής μεταξύ των πολιτών, ενώ το παράλληλο κείμενο προβάλλει κυρίως την κοινωνική διάσταση της δικαιοσύνης. Πάντως είναι προφανές ότι και οι δύο στοχαστές θεωρούν τη δικαιοσύνη μια σημαντική κοινωνική αρετή με καθοριστικό ρόλο για τις ανθρώπινες σχέσεις μέσα στις κοινωνίες.

B3.

1. Λάθος
2. Λάθος
3. Σωστό
4. Σωστό
5. Λάθος

B4.

Ρυπογόνος: τὸ γινόμενον, γίνεται, γίνονται, γινόμεθα
Ανάθεση: νομοθέται, νομοθέτου
Ἐνδεια: ἔδει, δεῖ
Ξέφρενος: σώφρονες
Διάστρεμμα: ἀναστρέφεται

Γ1.

Επομένως ποιος θα αποτολμούσε, εφόσον έτσι έχουν τα πράγματα, να προβεί σε μία τέτοια πράξη; Θεωρώ αδιανόητο ότι εσείς, οι οποίοι είχατε διορισθεί για όλο το χρονικό διάστημα από την πόλη για να επιβλέπετε τις ιερές ελιές, ποτέ μέχρι τώρα ούτε μου επεβάλατε πρόστιμο με την κατηγορία της παράνομης εργασίας ούτε με βάλατε στο στόχαστρο με την κατηγορία του ξεριζώματος· ενώ αυτός ο οποίος ούτε έχει καλλιεργήσιμη γη εκεί κοντά ούτε είναι εκλεγμένος επιμελητής ούτε έχει την ηλικία να γνωρίζει για τα θέματα αυτά, υπέβαλε γραπτή κατηγορία ότι ξερίζωσα από το χώμα την ιερή ελιά.

Γ2.

Ο ομιλητής του λόγου του Λυσία «Περὶ τοῦ Σηκοῦ Ἀπολογίᾳ» υπερασπίζεται τον εαυτό του από την κατηγορία ότι έκοψε ένα τέτοιο ελαιόδεντρο. Στο συγκεκριμένο απόσπασμα υποστηρίζει την αθωότητά του γιατί δεν θα μπορούσε να είχε διαπράξει το αδίκημα, για το οποίο κατηγορείται με τα ακόλουθα επιχειρήματα:

Πρωταρχικά ακόμη και στην περίοδο των Τριάκοντα, όταν ήταν ευκολότερο να αδικαί κανείς, δεν διέπραξε κανένα παράπτωμα. (Πότερ' αν δέ μοι κρείττον ἦν, ὃ βουλή, δημοκρατίας οὔσης παρανομεῖν ἢ ἐπὶ τῶν τριάκοντα;)

Επισημαίνει πως μόνο ένας εντελώς παράλογος άνθρωπος θα επιχειρούσε να κόψει μια ιερή ελιά υπό τις συγκεκριμένες συνθήκες καθώς ο χώρος ήταν ανοιχτός και ορατός από παντού. (ἄεργον δὲ καὶ πανταχόθεν κάτοπτον ἔστιν / εἶναι σε σημεῖο ἀφύλακτο καὶ ορατό ἀπὸ παντοῦ) (δένδρον μὲν οὐδὲ ἓν ἔστι / δεν υπάρχει ούτε ένα δέντρο) – (μιάς δὲ ἐλάας σηκός / υπάρχει ένας περίβολος ελιάς)

Επιπλέον υπήρχε δρόμος γύρω από τον περίβολο (κυκλόθεν δὲ ὁδὸς περιέχει / γύρω υπάρχει κυκλικός δρόμος) και γείτονες κατοικοῦσαν εκατέρωθεν (ἀμφοτέρωθεν δὲ γείτονες περιοικοῦσιν / κατοικούν γείτονες γύρω γύρω)

Εξάλλου οι αρμόδιοι επιμελητές των ιερών ελιών δεν τον κατηγορήσαν ποτέ ούτε τον τιμώρησαν. (οἷς ὑπὸ τῆς πόλεως τὸν ἅπαντα χρόνον προστέτακται τῶν μορίων ἐλαῶν ἐπιμελεῖσθαι, μήθ' ὥς ἐπεργαζόμενον πώποτε ζημιῶσαι <με> μήθ' ὥς ἀφανίσαντα εἰς κίνδυνον καταστήσαι)

Τέλος ο κατηγορος δεν είναι αρμόδιος ούτε έχει ιδιαίτερη γνώση του θέματος. (τοῦτον δ' ὅς οὔτε γεωργῶν ἐγγὺς τυγχάνει οὔτ' ἐπιμελητῆς ἡρημένος οὔθ' ἡλικίαν ἔχων εἰδέναι περὶ τῶν τοιούτων, ἀπογράψαι με ἐκ τῆς γῆς μορίαν ἀφανίζειν.)

Γ3.α. τούτους δ' οἱ οὔτε γεωργοῦντες ἐγγὺς τυγχάνουσι οὔτ' ἐπιμεληταὶ ἡρημένοι

Γ3.β.

διαβλήθητι
ἀφανιεῖν
φαίη
περιώκουν

Γ4.α.

οὔσης: γενική απόλυτη επιρρηματική χρονική μετοχή

ἀδικεῖν: τελικό απαρέμφατο ως υποκείμενο στο απρόσωπο ἔξῃν

ἐμαυτῶ: ονοματικός ετερόπτωτος προσδιορισμός ως δοτική αντικειμενική στο κακονούστατος

ἐλαῶν: αντικείμενο στο απαρέμφατο ἐπιμελείσθαι

ὥς ἀφανίσαντα: επιρρηματική αιτιολογική μετοχή, υποκειμενικής αιτιολογίας

ἐπιμελητῆς: κατηγορούμενο στο «ὅς», ἐξάρτηση από το «ἡρημένος»

Γ4.β. «Πῶς δ' ἂν, εἰ μὴ πάντων ἀνθρώπων ἐμαυτῶ κακονούστατος ἦν, ὑμῶν οὕτως ἐπιμελουμένων ἐκ τούτου τὴν μορίαν ἀφανίζειν ἐπεχείρησα τοῦ χωρίου»

Εἶδος: Αντίθετο του Πραγματικού

Προσδοκώμενο: Πῶς δέ, ἂν μὴ πάντων ἀνθρώπων ἐμαυτῶ κακονούστατος ᾖ, ὑμῶν οὕτως ἐπιμελουμένων ἐκ τούτου τὴν μορίαν ἀφανίζειν ἐπιχειρήσω τοῦ χωρίου

Επιμέλεια απαντήσεων:

Μπέκου Νατάσα

Σκουριανού Μαίρη

Φιλόλογοι

Φροντιστήριο Μ.Ε «ΕΠΙΛΟΓΗ» - Καλαμάτα

<http://www.epil.gr>